

Sava Stepanov

UPOTREBA ČOVEKA

O jednoj izložbenoj temi

Evropski ugledan novosadski pisac Aleksandar Tišma (1924–2003) još je 1976. godine objavio svoj roman *Upotreba čoveka*. Simbolika tog naslova je, iako se pisac bavio temama i atmosferom (po)ratne druge polovine dvadesetog veka, jednako metaforički primenljiva i danas. Tišma razmatra fenomen „gušenja“ i uništenje dostojanstva i čovečnosti ljudskog bića, bavi se problematikom dehumanizacije, lomom volje, slamanjem duha. Tišmini junaci su žrtve ratnih okolnosti, njihovi životi su upotrebljeni tuđom voljom, baš kako to uviđa Vera Kroner, jedna od junakinja ovog romana koja kaže da „znajući, ipak, u dnu bića, da je obmanuta, skrenuta sa sopstvene staze, gurnuta u taj krvavi i mračni žleb u koji nije htela i koji je jedino ona jasno naslutila, da sad po njemu ipak klizi, stalno naniže, kao i ostali, ka uništenju“.

U aktuelnom trenutku tema upotrebe čoveka dobija drugačije obličje. Savremeni čovek je obuhvaćen dominantnim duhom besnog liberalnog kapitalizma. Taj sistem je korenito promenio doskorašnji način životnog funkcionisanja, oformljeno je jedno novo stanje svesti proisteklo iz smanjene egzistencijalne sigurnosti i digniteta: liberalnom kapitalizmu više nije potreban čovek kao integralna ličnost, jer se u borbi za profit uvažava samo njegova radna sposobnost. U aktuelnoj sociologiji je već više od decenije u upotrebi termin prekarijat (neologizam nastao kombinacijom latinske reči *precarius*, što znači nesiguran i završetka -ijati „preuzetog“ iz pojma proleterijat) kojim se označava aktuelno stanje pozicije radnika, koji u postindustrijskom kapitalizmu svakodnevno gubi svoje dosadašnje ingerencije, pogodnosti i beneficije, a čije je prirodno stanje potpuna neizvesnost i životna besciljnost. Za razliku od generacija iz razdoblja socijalne države u Evropi kojima su garantovana i poštovana stečena radnička prava i socijalna sigurnost (stalno zaposlenje, zdravstveno osiguranje, osmočasovno radno vreme, godišnji odmori, penzija), radništvo i zaposlenici u današnjem globalnom postindustrijskom kapitalizmu više ne mogu računati na te i takve pogodnosti, a tako upotrebljen i iskorišćen „čovek postaje ljuštura nesposobna za život i životnu borbu u bilo kojem njegovom segmentu“ (A. Tišma). Ta svojevrsna anesteziranost savremenog čoveka je u vremenu globalno razvijene elektronske dominacije podstaknuta umreženim sistemom informacija koji su potpuno instrumentalizovale globalno moćne korporacije. Toj i takvoj medijalizaciji je odista teško suprotstaviti se. Mark Andrejević, profesor Univerziteta Kvinsland u Australiji, u svojim istraživanjima nadzora, prisluškivanja, novih medija i popularne kulture zaključuje „da narod zaista vidi asimetričnost savremenog digitalnog sveta ali i oseća frustraciju zbog nemoći u susretu sa sve prefinjenijim i sveobuhvatnijim oblicima sakupljanja i manipulisanja podacima“.¹ Taj kobni zagrljaj medija odista

¹ Preuzet iz Stanko Crnobrnja, *Da li je privatnost mrtva*, Kulturni dodatak, *Politika*, 3. februar 2018.

je nadmoćan te „odluka da se izvuče utikač, to jest da se izađe iz tog i takvog sistema, suštinski znači odluku da se izađe iz savremenog načina života“...²

Dakle, upotreba čoveka danas zaista jeste primarni fenomen sveta u kome živimo. Aleksandar Tišma, od koga je pozajmljen naslov za izložbenu tezu ovogodišnjeg Festivala savremene umetnosti „Dunavski dijalozi“ u Novom Sadu, svojevremeno je uspeo da se usprotivi toj (zlo)upotrebi čoveka i njegovoj dehumanizaciji tako što je ideji o dominaciji diktata tuđe volje – konfrontirao sopstvenu poetiku, i vlastiti jasno personalizovani humanistički stav. Umetničkom anticipacijom naslutio je nadolazeći globalni fenomen „upotrebe čoveka“ koji se danas pretvorio u normalnost aktuelnog sveta. Nažalost, njegova snažna i ubedljiva umetnička anticipacija nije zaustavila proces dominacije manjine nad većinom. No, Tišma nas je, baš kao i brojni drugi umetnici iz prošlosti, učinio spremnijim da se prilagodimo, da branimo vlastiti integritet. Zapravo, glavno pitanje je – da li je umetnost u novim okolnostima spremna na delotvornu konfrontaciju; da li ima vitaliteta i snage da adekvatno reaguje u okruženju moćnih korporacija i brojnih baza podataka koje sve više udaljuju čoveka od sopstvene personalnosti, da li je sposobna da vlastita estetska merila prevaziđe snažnim etičkim stavovima i izjavama.

² *Ibid.*